Europa gezocht, maar (nog) niet gevonden

Serie conferenties leverde vooral nog meer discussiestof op

Drie maanden lang discussieerden wetenschappers, politici en kunstenaars over hetgeen Europeanen bindt. Wat kwam eruit?

Door onze redacteur
Michèle de Waard

ROTTERDAM, 4 DEC. Ze zochten de identiteit van Europa maar vonden een identiteitscrisis. De zoektocht van de afgelopen maanden door politici, wetenschappers, schrijvers, kunstenaars en politici naar wat Europa bindt, kreeg een onverwachte wending. „Je wordt je pas bewust van waarden zodra je ze kwijtraakt", zei één van de deelnemers, de Letse president Vaira Vike-Freiberga. „Je definieert geluk pas als het er niet meer is."

Vandaag wordt in de Van Nelle Fabriek in Rotterdam de slotbijeenkomst gehouden van een serie discussies die werd geëntameerd door premier Balkenende. Hij vond een debat nodig over de waarden die Europa bijeenhouden. De Europese Unie is de burger „ergens onderweg" kwijtgeraakt, stelde hij. Nu angst, onzekerheid en nationalisme opnieuw de kop opsteken, is het volgens Balkenende belangrijk te bespreken welke waarden Europese burgers binden, zeker met het oog op de komende onderhandelingen over de toetreding van Turkije.

Tientallen denkers en beslissers, kunstenaars en ministers, uit Europa, de Verenigde Staten en Israël, gingen tijdens de vier conferenties, die de culturele denktank Nexus in Den Haag, Warschau, Berlijn, Washington had georganiseerd, met elkaar in debat. Aan discussiestof ontbrak het niet. Maar wat kwam eruit?

Over enkele belangrijke Europese, maar tegelijkertijd westerse waarden bleek vrijwel iedereen het eens. Respect voor mensenrechten, vrijheid, gelijkheid en solidariteit zijn waarden die 'denkers en doeners' in het hart sluiten. „Deze waarden hebben we de afgelopen vijftig jaar in Europa opgebouwd via oordelen van het Europees Hof van de Rechten van de Mens", zei Wilhelmina Thomassen, tot voor kort rechter bij dit Hof in Straatsburg, nu bij de Hoge Raad.

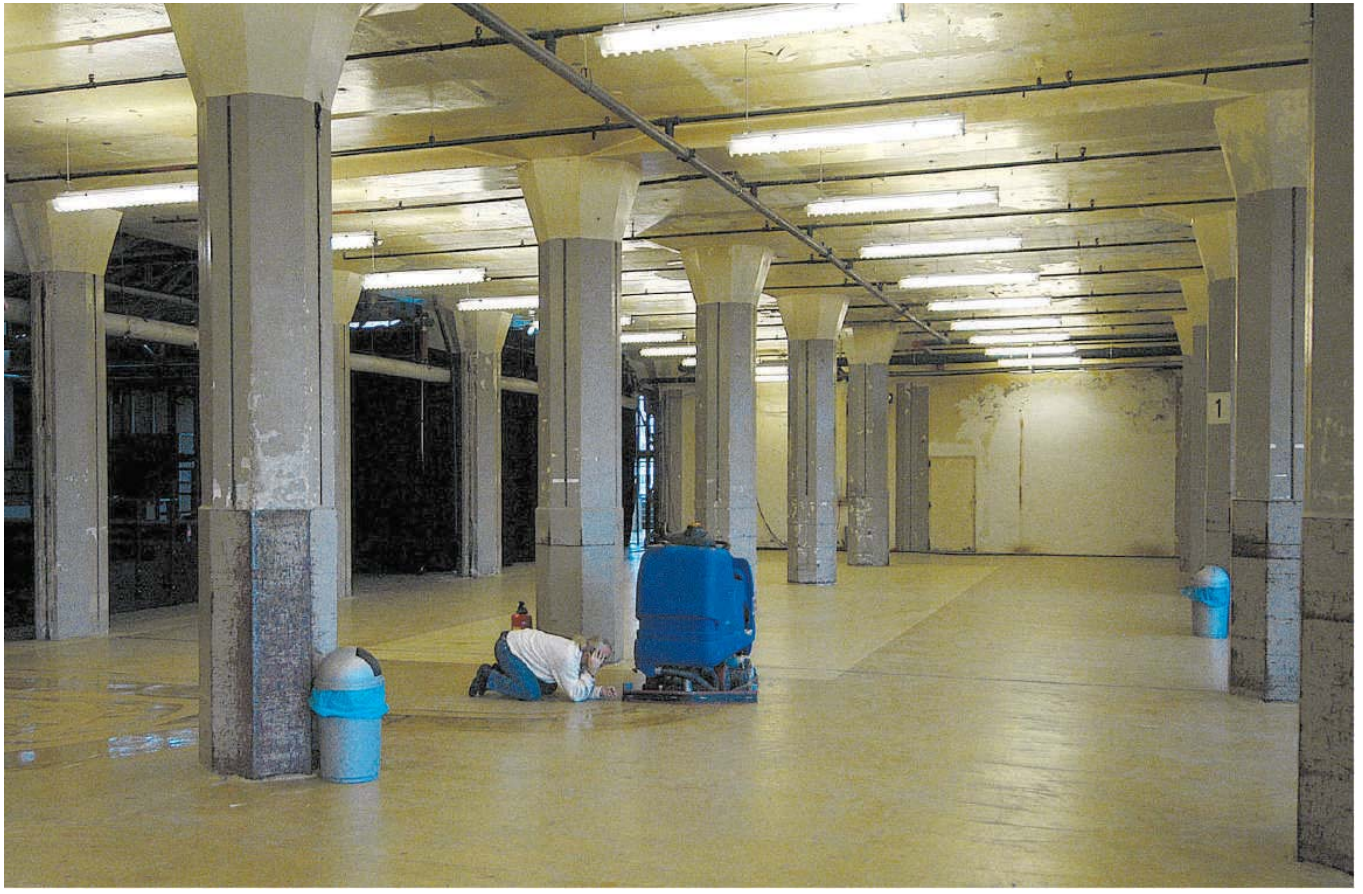

Een schoonmaker schrobde gisteren nog de vloer in een hal van de voormalige Van Nelle fabriek in Rotterdam, waar vandaag de slotconferentie plaatsheeft van het internationale debat over Europese waarden. (Foto Roel Rozenburg)

Maar het was vooral het idee dat deze waarden niet meer door iedereen in Europa gedeeld worden, dat kwam bovendrijven. Europa kampt met een identiteitscrisis, stelde menig deelnemer vast.

Was juist de speurtocht naar waarden niet een „wanhoopspoging" van een organisatie die het zicht op haar politieke motieven verloren heeft, vroeg de Franse filosoof Pierre Manent in september Den Haag. Hij kreeg een maand later bijval van deelnemers aan het debat in Warschau.

Is het niet de hoogste tijd dat Europa een aantal van zijn waarden herwaardeert, vroegen Haim Harari (Israelisch wetenschapper) en Farid Laroussi (Frans wetenschapper), zich af. Frankrijk en Duitsland zijn zo blij dat ze geen oorlog meer maken, dat ze onvoldoende zien welke nieuwe gevaren de samenleving bedreigen. „Zijn de limieten van de tolerantie niet bereikt", vroeg Harari, die Europeanen aanspoorde eindelijk eens op te houden tolerant te zijn tegenover intolerantie. Hij doelde op neonazi's en radicale moslims. En wat te denken van de vrijheid van meningsuiting, een groot goed, aldus Harari. Maar deze wordt volgens hem door terroristen misbruikt. Op scholen maken kinderen elkaar ongestraft voor alles uit en hij doelde op het toenemend antisemitisme. Europeanen zouden moeten ophouden met wegkijken en leren met verschillende culturen om te gaan.

Juist respect is een waarde die te vaak ontbreekt, zei premier Balkenende direct na de moord op Theo van Gogh. Dat beaamde ook Laroussi, een Frans-Amerikaanse wetenschapper en moslim – geboren en getogen in Marseille – die Frankrijk verliet wegens „het gebrek aan respect" voor moslims, zo zei hij tijdens het debat in Polen. Laroussi sprak in dit verband van „culturele schizofrenie". Jarenlang werd gedaan alsof migranten uit de vroegere koloniën zouden integreren. Maar dat is mislukt. De werkloosheid onder de zes miljoen moslims is hoog. Er ontstaat een 'gevaarlijke klasse' van achtergestelde migrantenkinderen in de getto's van Europese steden, zei hij, niet alleen in Frankrijk.

Wat gaan de landen in Europa doen aan deze sociale uitsluiting, vroeg Laroussi die dit het belangrijkste probleem op de Europese agenda achtte. In ieder geval de dialoog aangaan, reageerden verschillende wetenschappers toen het thema ook in Berlijn aan de orde kwam. „We moeten niet in termen van 'wij' en 'zij' gaan denken", zei Ernst Hirsch Ballin, hoogleraar en lid van de Raad van State. Er zijn fouten gemaakt door te denken dat we elkaar met rust moesten laten, stelde de oud-minister. Hij hield een warm pleidooi het gesprek aan te gaan. „Je kunt geen samenleving opbouwen door contact te vermijden."

Oud-president Giscard d'Estaing oogstte met zijn vraag 'aan welk Europees project werken we' sterk verdeelde reacties. Het idee van verdere Europese integratie is op de terugtocht, zo bleek Giscard. De Franse filosoof Pascal Bruckner deed nog een dappere poging. „Willen we een prachtig museum maken, of willen we ook een speler zijn in de wereld?" vroeg hij in Berlijn. De zoektocht naar een Europese identiteit was hem te vrijblijvend. Wil de Europese droom worden gerealiseerd, dan moet Europa investeren in haar eigen veiligheid. Maar Frits Bolkestein, oud-eurocommissaris, zag het anders. „De Europese Unie wil al teveel", zei de politicus en intellectueel. Europa doet er beter aan zijn ambities – dat zijn er al genoeg – te beperken en zich met z'n kerntaak bezig te houden: voltooiing van de markt. Door de Unie open te stellen voor nieuwe leden op de Balkan, Oost-Europa en Turkije is impliciet gekozen voor een gemeenschap die nauwelijks meer is dan een grote interne markt. Wat Bolkestein betreft, blijft het daarbij. Want zijn globalisering van auto's en ijskasten niet het belangrijkste wapen tegen terrorisme?

Zo hadden de honderden deelnemers aan de debatten verschillende opvattingen over waar het heen moet met Europa. Wat de een ziet als een Europese droom, moet voor de ander vooral een droom blijven. Het is nu aan Balkenende om uit alle conferenties een 'agenda voor de toekomst' te destilleren.